שן דחלב כתב רחמנא עין ואי כתב רחמנא עין ה"א מה עין שנברא עמו אף כל שנברא עמו אבל שן לא צריכא ואימא כי יכה כלל שן ועין פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט שן ועין אין מידי אחרינא לא לחפשי ישלחנו חזר וכלל כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש מום שבגלוי ואינן חוזרים אף כל מומין שבגלוי ואינן חוזרין אי מה הפרט מפורש מומין שבגלוי ובטל ממלאכתו ואינו חוזר אף כל מומין שבגלוי ואינו חוזר ובטל ממלאכתו אלמה תניא תלש בזקנו ודילדל בו עצם עבד יוצא בהם לחירות לחפשי ישלחנו ריבויא הוא ואי ריבויא הוא אפי' הכהו על ידו וצמתה וסופה לחזור נמי אלמה תניא הכהו על ידו וצמתה וסופה לחזור אין עבד יוצא בה לחירות א"כ שן ועין מאי אהני ליה ת"ר בכולם עבד יוצא בהם לחירות וצריך גט שחרור דברי ר"ש ר"מ אומר אינו צריך ר"א אומר צריך ר' טרפון אומר אינו צריך ר"ע אומר צריך המכריעים לפני חכמים אומרים נראין דברי ר"ט בשן ועין שהתורה זכתה לו ודברי ר"ע בשאר אברים הואיל וקנס חכמים הוא קנס הוא קראי קא דרשינן אלא הואיל ומדרש חכמים הוא מ"ט דר"ש יליף שילוח שילוח מאשה מה אשה בשטר אף עבד נמי בשטר ור"מ אי כתב חפשי לבסוף כדקאמרת השתא דכתב לחפשי ישלחנו הוה ליה חפשי מעיקרא ת"ר הכהו על עינו וסמאה על אזנו וחרשה עבד יוצא בהן לחירות נגד עינו ואינו רואה כנגד אזנו ואינו שומע אין עבד יוצא בהן לחירות אמר רב שמן לרב אשי למימרא דקלא לאו כלום הוא והתני רמי בר יחזקאל תרנגול שהושיט ראשו לאויר כלי זכוכית ותקע בו ושברו משלם נזק שלם ואמר רב יוסף אמרי בי רב סוס שצנף וחמור שנער ושברו כלים בתוך הבית משלמים חצי נזק א"ל שאני אדם דכיון דבר דעת הוא איהו מיבעית נפשיה כדתניא המבעית את חבירו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים כיצד תקע באזנו וחרשו פטור אחזהו ותקע באזנו וחרשו חייב ת"ר הכהו על עינו וכהתה על שינו ונדדה אם יכול להשתמש בהן עכשיו אין עבד יוצא בהן לחירות ואם לאו עבד יוצא בהן לחירות תניא אידך הרי שהיתה עינו כהויה וסמאה שינו נדודה והפילה אם יכול להשתמש בהן כבר עבד יוצא בהן לחירות ואם לאו אין עבד יוצא בהן לחירות וצריכא דאי אשמועינן הך קמייתא משום דמעיקרא נהורא בריא והשתא נהורא כחישא אבל הכא דמעיקרא נמי נהורא כחישא אימא לא ואי אשמועינן הא משום דסמיא לגמרי אבל התם דלא סמיא לגמרי אימא לא צריכא תנו רבנן הרי שהיה רבו רופא ואמר לו לכחול לו עינו וסמאה לחתור לו שינו והפילה שיחק בארון ויצא לחירות רשב"ג אומר ושחתה עד שיתכוין לשחתה ורבנן האי ושחתה מאי עבדי ליה מיבעי להו לכדתניא ר"א אומר הרי שהושיט ידו למעי שפחתו וסימא עובר שבמעיה פטור מ"ט דאמר קרא ושחתה עד שיכוין לשחתה ואידך מושחת שחתה נפקא ואידך שחת שחתה לא דריש א"ר ששת הרי שהיתה עינו סמויה וחטטה עבד יוצא בהן לחירות מ"ט מחוסר אבר הוא ותנא תונא תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות יכול יבשה גפה נקטעה רגלה נחטטה עינה ת"ל מן העוף ולא כל העוף א"ר חייא בר אשי אמר רב היתה לו

יתרת

שן דחלב. שן שינק בה דעתיד להחליפה כגון בעבד קטן: **לחפשי ישלחנו.** ריבה לו שלוחים מדלא כתיב חפשי הוא או יצא חפשי: **בטל ממלאכתו.** העין נסמית מראות והשן מללעוס: **ודילדל בו עצם.** השמיטו ממקומו ומחובר בבשר: **יוצא בו לחירות.** אם עצם שאינו חוזר הוא וסופו ליבש וליפול ואע"ג דליכא ביטול מלאכה דהא עצם דזקן לאו מידי הוי עביד כיון דבגלוי הוא ואינו חוזר הרי הוא כעשרים וארבעה ראשי אברים: **ריבויא הוא.** אינו לשון כלל להיות נידון בכלל ופרט אלא בריבה ומיעט וריבה וריבה הכל: **וצמתה.** יבשה: **א"כ.** דלא ממעט מידי מיעוט דשן ועין למאי מיעט: **בכולן.** בראשי אברים קאי: **וצריך גט שחרור.** להתירו בבת חורין: **שהתורה זכתה לו.** דכתיב בהדיא: **אי כתב חפשי לבסוף כדקאמרת.** דלאו חיפושו אלא בשילוח: **השתא דכתיב לחפשי ישלחנו הוה ליה חפשי מעיקרא.** וכי אתא ישלחנו לשאר ראשי אברים אתא: **כנגד עינו.** שהכה בכותל והבעיתו בקול ואינו רואה או נתחרש: **ושברו.** בקול: **משלם נזק שלם.** כסומכוס מוקמינן לה בב"ק דאמר בהמה שהזיקה בצרורות משלם נזק שלם: **ושברו את הכלים.** בקולם: **חצי נזק.** כדין צרורות לרבנן דפליגי עליה דסומכוס בב"ק ואמרי אינו משלם אלא חצי נזק צרורות: **שאני אדם דבר דעת הוא.** האי ניזק וכי מיבעית מדעתיה קא מיבעית שנותן לבו אל פחד קול הבא פתאום: **וכהתה.** ולא נסמית לגמרי שרואה במקצת: **אם יכול להשתמש.** במראה זה: **וצריכי.** הני תרתי יצא לחירות לאשמועינן דהיכא דאין יכול להשתמש אע"ג דלא סמאה לגמרי הויא השחתה והיכא דסמאה לגמרי אע"ג דכהויה הואי מעיקרא הואיל והיה יכול להשתמש למראיתה בדוחק הויא השחתה: **והשתא נהורא כחישא.** שאין יכול להשתמש: **דמעיקרא נמי נהורא כחישא.** ואע"ג דיכול להשתמש בו אימא לאו עין הוא: **לחתור לו שינו.** לנקרה ולגרר סביב מושבה: **לכדתניא הושיט ידו למעי שפחה.** להוציא עוברה פטור דלא נתכוין לעין כלל אבל כחול לי עיני דנתכוין לעין אע"ג שלא נתכוין לשחתה חייב: **מושחת.** נפקא לן הא דר"א פרט לזה שלא נתכוין לשחת כלל ושחתה משמע בעסוק בה הכתוב מדבר ואפ"ה מתכוין לשחתה בעינן: **וחטטה.** הוציאה לחוץ: **ותנא תונא.** כלומר מצינו תנא שלנו המסייענו בזאת: **ואין תמות וזכרות בעופות.** האי קרא דריש הנאמר בכל (כלל) הקרבנות (ויקרא כב) איש איש מבית ישראל אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם וגו' לרצונכם תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים מדלא כתיב לרצונכם זכר תמים ולישתוק לימדך שאין מקפיד על תמות וזכרות אלא על אלו: **נחטטה עינה.** אלמא אף על גב דסמויה מעיקרא כי חטטה משוי ליה מומא:

יתרת

הואיל ומדרש חכמים הוא. פי' משום הכי אמר דבשאר דברים צריך גט שחרור וא"ת ומה בכך הואיל ומדרש חכמים הוא והלא כמה גופי תורה תלויין שאינם באין אלא מכח דרשה לכן נראה לר"ת דגט זה אינו אלא מדרבנן דחיישינן שמא ימלאנו בשוק ויאמר לו עבדי אתה לפי שאין המדרש ידוע לעולם לכך תקנו גט שחרור ורי"א פירש דודאי שן ועין דכתיב בהדיא בקרא ועלייהו כתיב לחפשי ישלחנו דמשמע חפשי מעיקרא והא פשיטא ליה דלא גמר שילוח שילוח מאשה ולכן א"צ גט שחרור אבל שאר אברים דלא נפקי אלא מיתורא דישלחנו ודאי בהכי גמירי שילוח שילוח מאשה ולכן צריך להו גט שחרור: **תרנגול** שהושיט ראשו וכו'. בתרנגול גרסינן נזק שלם ובסוס שצנף חצי נזק וכן מוכח בפרק כילד הרגל (ב"ק דף יח:): **מיבעי** ליה לכדתניא הרי שהושיט כו'. הסתא משמע דכ"ע דבשלא נתכוין לעין פטור ותימה דבפרק כילד הרגל (ב"ק דף כו:) אמר רבה היתה מונחת לו אבן בחיקו ולא הכיר בה מעולם ועמד ונפלה לענין עבד פלוגתא דרשב"ג ורבנן וי"ל דשאני הכא דאיכא תרתי לטיבותא שהוא מתכוין לטובה ולא נתכוין לעין כלל אבל ההיא דהתם הוי דומיא לכחול לו עין וסמאה דאיכא חדא לטיבותא שנתכוין לרפאות וחדא לריעותא שנתכוין לעין: **סמויה** וחטטה יוצא בהן לחירות. ואע"ג דלעיל אמר כהויה וסמאה אם אינו יכול להשתמש בה כבר אין יוצא בהן לחירות והכא כיון דסמויה משמע שלא היה יכול להשתמש בה כבר מ"מ הכא שאני דחטטה עשאו מחוסר אבר: [**ותנא** תונא כו'. תימה דלא דמי לעוף דמתחילה לא היה בו דבר הראוי לפסול בו דאפילו עינו סמויה בו לא היה פסול אבל עבד הרי היה בו מתחילה דבר הראוי לצאת בו. ת"י]: **ת"ל** מן העוף ולא כל העוף. תימה ל"ל קרא כיון דמחוסר אבר פסול לבני נח כדדרשינן בפ"ק דע"ז (דף ה:) ובפ"ב דזבחים (ד' קטז.) מכל החי מכל בשר הבא בהמה שמיין ראשי אברין שלהי וי"ל דאי לא כתב קרא גבי ישראל הוה מוקמינן קרא דבני נח בישראל ולא לבני נח כדאמר בפרק ד' מיתות (סנהדרין דף נט.) כל מצוה שנאמרה לבני נח ולא נשנית בסיני לישראל נאמרה ולא לבני נח א"נ ה"א כיון דאישתרי בעל מום בעופות טפי מבהמה אישתרי אפילו מחוסר אבר וקרא דכתיב איירי בבהמה:

המנוגא

עין משפט נר מצוה

רנ א מיי' פ"ה מהל' עבדים הל"ד סמג עשין פו טוש"ע י"ד סי' רסז סעיף כז:

רנא ב מיי' שם הל"י טור ש"ע שם סעי' ל:

רנב ג מיי' שם טוש"ע שם סעי' לא:

רנג ד מיי' שם הל"ד טוש"ע שם סעי' כז:

רנד ה ו מיי' שם הל"י טור ש"ע שם סעיף לב:

רנה ז ח מיי' פ"ב מהל' נזקי ממון הל"ט והל' י סמג עשין סו טוש"ע חו"מ סי' שצ סעי' ט:

רנו ט י מיי' פ"ב מהל' חובל ומזיק הל"ז סמג עשין ע טוש"ע חו"מ סי' תכ סעי' לג ועי' כה:

רנז כ מיי' פ"ה מהל' עבדים הל"ח סמג עשין פו טוש"ע יו"ד סי' רסז סעי' לב:

רנח ל מיי' שם הל"ט טוש"ע שם סעי' לג:

רנט מ נ מיי' שם הל' יב יג טוש"ע שם סעי' לו:

רס ס מיי' שם הל"י טוש"ע שם סעי' לג:

רסא ע פ מיי' פ"ג מהל' איסורי מזבח הל"א סמג לאוין שנו:

◆

תוס' ר"י הזקן

דחלב. שן הקטנים היונקים שאם נופלת חוזרת, ובטל ממלאכתו. ואבר שאין לו מלאכה בגלוי לא יצא לחירות. ודלדל בו עצם. שאינו חוזר למקומו לעולם. ריבויא הוא. וריבה אבר אע"פ שאינו עושה מלאכה כגון זה. אבל כל אבר ודאי עושה מלאכה. (בשבילה) [תלש בזקנו ודלדל בו עצם]. אע"ג דבעינן מומין שבגלוי דאין בטל מעשה השינים הקבועים בו שהוא אבר גדול, וכ"כ הרי"ם [עבדים פ"ה ה"ו] שהרי ביטל מעשה השינים הקבועים באותו עצם. ומסתברא דהלכה כר' עקיבא כתבו) ואע"ג דאיכא הכרעין, הכרעה שלישית היא אינה מכרעת, שהרי הם לא פירשו בביאור בין שן ועין בשאר ראשי אברים ודמיא לדתניא בהגוזל זוטא [ב"ק קטו, א] חבית של יין קטן, אן חבית של זומה שנתגלגלה בית שמאי אומרים תעשה זלוף ובה"א תשפך הכל, א"ר ישמעאל אני אכריע בבית תעשה זלוף בשדה תשפך הכל, ואמרו כל הכרעה שלישית אינה מכרעת. הואיל ולא זכרו בביאור בין בבית בין בשדה אע"פ שטעם כך היא, הריא הכרעה שלישית. וכ"כ ר"ש בפרק שית הנו [חולין קלז, א] ובהגוזל זוטא [ב"ק שם]. ורי"ף שכתב שאין הלכה כר"ע אלא במשנה אולי וזהו דמילתא כתב הכי ומר אפילו הוא הכרעה. כנגד עינו. שנבעת מהקול. ת"ע. קול התרנגול מיקרא רעה, ולסוס צניפה, ולחמור נהיקה. נזק שלם. דאית ליה צרורות חייבין נזק שלם וכתיב בפרק כיצד [ב"ק יט, א] והא משנה ומשני דשדי בזוזי, פי' שיש זרעים בכלי ודרך התרנגול להכניס ראשו. חצי נזק. דצרורות הוא דהא לאו גופיה אזיק אלא כחו. ואם לאו. שאינו יכול להבחין בה בין דבר לדבר בדקדוק. אם יכול להשתמש בה כבר. שהיה רואה בה קצת הואיל ועכשיו אינו רואה בה כלל יוצא לחירות (וכל זה). שיחק. אם לו לצאת לחירות שחתו. ידו. פטור. מלשחרר העובר לחירות כשיולד.

מסורת הש"ס

א) [בכת"י: מומין], ב) [בכורות לו ע"א, וע"ש תוס' ד"ה מה הפרט], ג) [בכת"י: כו], ד) ב"ק פו. גיטין מב., ה) גיטין שם, ו) [בכת"י ודפו"ר: רבי אליעזר], ז) [בכת"י נוסף: חכמים, וכל"ל. (רש"ש, עי"ש)], ח) ב"ק לא. לג., ט) [בכת"י: כנגד], י) [בכת"י נוסף: ליה], כ) שם יח., ל) [עי' תוס' ב"ק לא ע"א ד"ה לא משום], מ) ב"ק לא. [ט], נ) ב"ק כו:, ס) [בכת"י וילקו"ש: ר' אלעזר], ע) [בכת"י: ושחתה], פ) חולין כג. וזבחים קטז. [מנחות ו. כה. תמורה יז.], צ) [בכת"י נוסף: אפילו], ק) [צ"ל נסמית. (יעב"ץ)], ר) [דף יט.], ש) [בדפו"ר: ולגרר], ת) [בדפו"ר: שפחתו], א) צ"ל תמים זכר, ב) [בדפו"ר: לעין], ג) [ברכות ו, יט], ד) [וע"ע תוס' זבחים לג: ד"ה אלא ועוד שם סח: ד"ה ושניהמית], ה) [צ"ל פ"ר כמון וכו' ומסתברא], ו) [עירובין מו ע"ב], ז) [נכל"ל אלמא לרבנן].

◆

תורה אור השלם

1. וְכִי יַכֶּה אִישׁ אֶת עֵין עַבְדּוֹ אוֹ אֶת עֵין אֲמָתוֹ וְשִׁחֲתָהּ לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ: שמות כא כו
2. וְאִם מִן הָעוֹף עֹלָה קָרְבָּנוֹ לַייָ וְהִקְרִיב מִן הַתֹּרִים אוֹ מִן בְּנֵי הַיּוֹנָה אֶת קָרְבָּנוֹ: ויקרא א יד

◆

מוסף רש"י

שן דחלב. בן תינוק שיש לה חליפין (שמות כא כו). **בכולם.** עשרים וארבעה ראשי אברים האמורין במס' נגעים (פ"ו מ"ז) לענין שאין מטמאין משום מחיה, ראשי אצבעות של ידים ורגלים וראשי החוטם וראשי האזנים וראשי הגוייה, שהן משופעין לכאן ולכאן ואין נגען נראה לכהן בבת אחת ולא קרינא ביה לכל מראה עיני הכהן, עבד יוצא בהם לחירות. דמומין שבגלוי הן ואין חוזרין כשן ועין ואמרינו בכלל ופרט וכלל (גיטין מב:). **המכריעים לפני חכמים.** דעת חכמים איזו נראה, ולא אתפרש מאן ניהו (שם). **נגד עינו.** הכהו בכותל כנגד עינו של זה (ב"ק צא.). **ותקע בו ושברו.** שנתקע הכלי מחמת הקול (שם יח.). **אמרי בי רב.** תלמידים בבית המדרש דכל היכא דאמרי בי רב לא רב ממש הוא אלא בבית המדרש הוא (לקמן מז:). **סוס שצנף.** וסיגר כלים בקולו (ב"ק יח:). **המבעית את חבירו.** תקע לו בקולו פתאום ובעתו, דלא עביד ביה מעשה בגופו (שם נו.). **פטור מדיני אדם.** לשלם, **וחייב בדיני שמים.** פורענות לשלם לרשעים, שנתכוין להפסיד את ישראל (גיטין נג.).

המשך בסוף המסכת.

◆

מוסף תוספות

א. אבל בשן ועין לא חיישינן דויל קרי ביה רב הוא. תוס' גיטין מב: ולא נהירא פירושו דר' עקיבא ור"ש בדאורייתא פליגי ונמצא דאין זה הכרעה לחזק דברי ר"ע אלא טעמא אחרינא הוא דקאמר. תוס' הרא"ש. ב. כדאמרינן לעיל ריבוייה הוא דהיינו מדרש חכמים. שם. ג. לטובתו של עבד. תוס' ב"ק כו: והושיט ידו למעי שפחתו לרפואה שפחתו. ריטב"א. ד. דנתכוין לדבר אחר להוציא את הולד. רמב"ן. ה. איכא חדא לגריעותא שלא נתכוין לטובה אע"פ שלא נתכוין לאותו אבר. ריטב"א. ו. דפי איכא מידי לישראל שרי ולבני נח אסור. תוס' ע"ז ה:. ז. ולכך הוצרך לשנותה כדי לאסור לזה ולזה. תוס' חולין כג. ח. שמצינו שנאמר בה מום לישראל. תוס' הרא"ש.

ו: אחברא דעשאוהו דחבון דלא [illegible] לאפוקי עובר דלאו בר השחתה הוא שהרי עדיין לא יצא לאויר העולם. אבל ע"ד אפילו שלא נתכוין [illegible] לחירות, והיינו דאמרינן בב"ק פ"ק כיצד הרגל [כו, ב] אמר רבה היתה אבן אחת נתת לו בחיק ולא הכיר בה מעולם או שהכיר בה ושכחה [illegible] לענין עבד פלוגתא דרשב"ג ורבנן [illegible] ויצא לחירות [illegible] ה: יכן גרי"ש ז"ל פירש טעמא [illegible] שהרי לא יצא לחירות [illegible] וכתב הרים שאם נתכוין לזרוק [illegible] והפילו שינו או סימא עינו לא יצא לחירות [illegible] וצ"ע. ולפום סוגיא דגמ' הכי דינא ופירושה כמו שכתבנו. סמויה. אע"פ שאין רואה בה כלל. וחטטה. שהוציא העין לחוץ והפילו לארץ.

* עיין תוס' ד"ה מיבעי ליה.